

Geliş Tarihi / Received Date
02.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
15.02.2023

Ateizmden Teizme: Bir Vaka İncelemesi

From Atheism to Theism: A Case Study

Fatma BAYNAL¹

Öz

İnanç ve inançsızlık ile ilgili çalışmalar, din psikolojisinin önemli konuları arasında yer almaktadır. Özellikle günümüzde ateizm, agnostisizm gibi inançsızlıkla ilgili merak ve eğilimlerin ergen ve genç bireyler arasında popülerlik kazandığına dair araştırmalar söz konusudur. Bu durumun en önemli nedenleri arasında bilgi ve iletişim ağının hızlı bir şekilde artması gelmektedir. Bilginin kolayca ulaşılabilirliği, insanları merak ettiği konulara yönelik araştırma yapmalarına olanak sağlamaktadır. Bu çalışmanın konusu, inanç veya inançsızlığa yönelimle ilgili etkenlerin incelenmesidir. Bu amaçla teizmden ateizme ve ateizmden teizme yönelmenin faktörleri araştırılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat verileri, içerik analizine tabi tutularak bulgular elde edilmiştir. Ayrıca araştırmada katılımcının çalışmaları ve sosyal medyada yaptığı yorumlar incelenerek katılımcı hakkında daha derinlemesine bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırma bulguları neticesinde inançsızlığa veya inanca yönelmekle ilgili farklı etkenlerin olduğu tespit edilmiştir. Bunların başında kişisel özellikler, çevre, araştırma/okuma ve eğitim gelmektedir. Özellikle kişisel özelliklerle entelektüel araştırmaların, inanç ve inançsızlık konusunda etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Ateizm, Teizm, Din, Vaka İncelemesi.

Abstract

Abstract Studies on belief and unbelief are among the significant topics of the psychology of religion. Especially today, some studies show that curiosity and tendencies related to disbelief such as atheism and agnosticism have gained popularity among adolescents and young individuals. One of the most important reasons for this situation is the rapid increase in information and communication networks. The easy accessibility of information allows people to research topics that they are curious about. The subject of this study is to examine the factors related to the tendency towards belief or disbelief. For this purpose, the factors of turning from theism to atheism and from atheism to theism were investigated. The case study method, one of the qualitative research methods, was used in the study. Findings were obtained by subject-to-content analysis of semi-structured interview data. In addition, the study examined the participant's studies and comments on social media to provide more in-depth

¹ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Yalova/TÜRKİYE, E-mail: fatmayogurtcu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6705-4340

information about the participant. As a result of the research findings, it has been determined that there are different factors related to disbelief or the tendency to believe.

Keywords: Psychology of Religion, Atheism, Theism, Religion, Case Study

Giriş

Modernizm, bireyselleşme, yaşam tarzlarında farklılaşma, bilim ve teknolojiadaki değişimler ve dini değerlerden uzaklaşmayı temsil etmektedir. Modernizmin bir sonraki aşaması olarak görülen postmodernizmde ise farklılık ve çoğulculuğun ön plana çıkmasıyla birlikte birey, kültür, din gibi konuların formunun bozulduğu da söylenebilir. Postmodernizmde dinlerin yeniden ihyasından çok çoğulculuk anlayışı doğrultusunda adalet, sevgi veya yardımlaşma gibi erdemler tercih edilmektedir (Kırılmaz & Ayparçası, 2016; Perşembe, 2003; Turan & Kar, 2022). Bununla birlikte son yıllarda dini bağlılıkta azalma olduğu ve inançsızlığa ilginin arttığı şeklinde iddialar gündeme gelmektedir (Kandemir, 2021). Günümüz iletişim dünyasında inançsızlıkla ilgili akımlar da dahil olmak üzere insanlar kolayca her türlü bilgiye ulaşabilmektedir (Ünverdi, 2020). Ayrıca sosyal medya platformları farklı inanç ve ideolojiden olan ve gerçek hayatta aynı zaman ve mekânda bulunma ihtimali düşük olan bireyleri bir araya getirebilmekte ve bilgi alışverişi yapabilmelerine zemin hazırlamaktadır (Güven, 2022). Bu gibi gelişmeler neticesinde bireylerin farklı inanışlara yönelimleri artabilmektedir. Bu yönelimler arasında deizm, ateizm, agnostisizm gibi anlayışlar da yer almaktadır.

Deizmde Tanrı'nın varlığına inanılmakla birlikte O'nun evrene müdahale etmediği; vahiy, peygamber gibi unsurların gereksiz olduğu söz konusudur. Avrupa'da din-bilim karşıtlığından doğan ve ateizmden beslenen bir akım olarak düşünülmektedir (Maraş, 2019). Genel olarak Tanrı inancının olmaması anlamına gelen ateizm ise Theos (Tanrı) kelimesinin başına a harfinin getirilmesiyle ortaya çıkmıştır (Topaloğlu, 2020). İslam literatüründe ise bununla ilgili olarak fâsık, mülhid, zındık, dehri gibi ifadeler kullanılmakta ve çoğunlukla ilhâd tercih edilmektedir (Günaydın, 2017). İlhâd kavramı, kuşku duymak, Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr etmek anlamlarına gelmektedir (Sinanoğlu, 2000). Felsefe tarihine bakıldığında ilk çağlardan itibaren ateist düşünürlerin olduğu görülmektedir. Özellikle atomcu, doğacı ve maddeci filozofların ateizm düşüncesini benimsedikleri söylenebilir. Bununla birlikte ateizmin sistemsel olarak ortaya çıkışı aydınlanma çağı ile başlamaktadır. Modernizmle başlayan sosyalizm, materyalizm gibi akımlar açısından ateizm, merkezi konumda yer almaktadır (Vitz, 2013). Buna göre modernizmde, gelenek ve dinden bağımsız bir yaşam tarzı benimsenmiştir. Postmodernizm ise her şeyde olduğu gibi ateizm düşüncesinin de belirginleştiği bir dönem olmuştur. Çünkü postmodernizmde, aydınlanmacılığın uzantısı olan modernizme mesafeli olmakla birlikte vahye dayalı dine de mesafeli bir duruş sergilenmektedir (Tüzer, 2015). Ayrıca ateizm düşüncesine yönelenlerin son dönemlerde arttığı ile ilgili iddialar söz konusudur.

Günümüz modern toplumunda bireyler inançla ilgili görüşlerini akademik ateist, aktivist ateist, antiteist, teist olmayan, agnostik, ritüel ateist gibi farklı kelimelerle ifade edebilmektedirler (Silver ve ark. 2014). Dünyada %7'lik oran ile ateist bulunmaktadır. Bu bireyler çoğunlukla Kuzey Avrupa, Japonya ve komünist ülkelerde yaşayan erkek ve eğitimli kişilerdir (Keysar & Navarro-Rivera, 2013).

Yapılan araştırmalarda dindar gençlerin dahi yaratıcı, kader inancı gibi inanç esaslarını sorgulamaya başladıkları; varoluş ve kötülük problemi gibi felsefi-teolojik konular üzerinde sorular sordukları ortaya çıkmıştır (Günaydın, 2017). Ayrıca gençlerin deizm, ateizm gibi düşüncelere eğilim gösterdikleri bulgulanmaktadır (Kandemir, 2022). Bu durumun nedenleri arasında değişen toplumsal koşullar ve bilimsel gelişmeler de yer almaktadır (Maraş, 2019). Zamanla inançla ilgili şüpheler, kişinin inancına yön verebilmektedir. Kişinin inancıyla ilgili değişimi şüphenin etkisiyle olmaktadır. Şüphe ile birlikte kişinin inancı gerileyip değişebilmekte veya bitebilmektedir (Peker, 2003). Acaba sorgulamalar kişiyi inanca da yöneltebilir mi? Ateizme yönelen bireyler tekrar teizme yönelir mi? Bu duruma neden olan psikojik ve sosyolojik açıdan etkenler nelerdir? Bu çalışmada bu soruların yanıtları araştırılmıştır. Araştırmanın amacı, ateizmden teizme yönelmede ne gibi motivlerin etkili olduğunu incelemektir.

Ateizm ile ilgili olarak Türkiye’de din psikolojisi alanında son yıllarda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (Çinici & Kızılgöç, 2021; Gülfil, 2018; Sevinç, 2017b; Ergezen, 2004). İnançsızlıktan inanca yönelim ile ilgili ise sınırlı sayıda çalışma olması nedeniyle bu araştırma din psikolojisi alanına katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden vaka incelemesi yöntemine başvurulmuştur. Vaka incelemesi veya durum çalışması şeklinde ifade edilen bu yöntem, bir konu ile ilgili çoklu veri toplama kullanılarak derinlemesine inceleme yapılmasıdır. Burada tek bir durum, derinlemesine araştırılarak birçok durum hakkında bilgi edinilmeye çalışılmaktadır. Etnografik, tarihsel, toplumsal ve psikolojik açıdan durum çalışmaları vardır. Amacına göre ise yorumlama, betimleme ve değerlendirme olarak sınıflama yapılmaktadır. Veri toplama sürecinde mülakatlardan, direkt veya katılımcı gözlemden, dokümanlardan, arşiv kayıtlarından, sanat eserleri gibi fiziksel kanıtlardan faydalanılmaktadır (Subaşı & Okumuş, 2017).

Bütüncül bir yaklaşımla araştırmacı ve katılımcı etkileşimini sağlayan nitel araştırma yönteminde derinlemesine analiz esas alındığı için tek bir katılımcı ile araştırma yapılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Özellikle psikoloji alanında yapılan araştırmalarda vaka analizi yönteminin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Bozdağ-Yalçınkaya-Alkar’ın (2018) “Sınır (Borderline) Kişilik Bozukluğu: Bir Vaka Çalışması” adlı araştırmalarında sınır (borderline) kişilik bozukluğu olan bir danışanın kişilik özelliği, terapist ile iletişimi gibi tüm özellikleri ayrıntılı olarak ele alınarak bu vakadan yola çıkılarak bu kişilik bozukluğu ve psikoterapi süreci hakkında farklı bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Çabuk’un (2018) “Terk Edilmiş Bir Çocuğu Anlamak: Bir Vaka Örneği” adlı araştırmasında ise bir terapistin bir danışan ile yürüttüğü psikoterapi sürecini ayrıntılı bir şekilde kişisel bakış açısıyla aktarması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada da ateizmden teizme yönelen bireylerin oranının düşük olması ve onlara ulaşmanın güçlüğü göz önüne alınarak durum analizi tercih edilmiştir. Bu yönelimin nedenlerini derinlemesine ele almak açısından bir katılımcı üzerinden yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiş; çalışmaları ve sosyal medya platformlarındaki yorumları incelenerek araştırma gerçekleştirilmiştir. Yalova

Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 2022/04 protokol numarası ile etik onay belgesi alınmıştır.

Bulgular ve Yorum

Ateizmden teizme yönelim, Adem kod adı verilen katılımcı ile yapılan mülakat ve diğer verilerle birlikte (katılımcının akademik çalışmaları, sosyal medya platformlarındaki yorumları) değerlendirilerek farklı çalışma ve örneklerle yorumlanmaya çalışılacaktır.

Kişisel Özellikler ile İlgili Bulgular

Çalışmada elde edilen veriler analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Veriler doğrultusunda katılımcının kişisel özelliklerine ulaşılmıştır. Katılımcı 33 yaşında, erkek, bekar, doktora sürecini tamamlama aşamasında, herhangi bir işte çalışmamakta ve eğitim için yurt dışına gitmeyi düşünmektedir. Katılımcı, yüksek lisans döneminde yaptığı araştırmalardan etkilenecek ateizme yönelmiş; doktora sürecinde ise yine araştırmaları neticesinde teizmi benimsemiştir.

Katılımcının yorumlarından yola çıkarak farklı kültürlerle ve bilgilere açık; araştırmayı seven bir kişiliği olduğu tespit edilmiştir. Görüşme sürecinde kendisini ılımlı ve sıcakkanlı olarak tanımlamıştır:

“Pratik, çözümsel bir insanım çoğu zaman. Genelde uzlaşmadan yanayım... Gerçek anlamda olmasa da hayatımızdaki birçok şeyi savaş olarak tanımlamaya meyyaliz. Ama ben bundan kaçınmaya çalışıyorum... Zorluklarda yıkıcı değil, yapıcı olmaya çalışıyorum. Aslında birçok şey hesaplanabilir, formülize edilebilir ve nihayetinde yapıcı çözümsel bir tutum sergilenebilir... Çok sıcakkanlı ve dostça yaklaştığım için insanların benim hakkımda söylediği ilk şey bu oluyor genellikle. Çok konuşkan birisiyim... Çok yoğun çalışabilen bir insanım ve düzenli de çalışırım açıkçası. Yine de gündelik hayatımdaki keyifli zamanlardan, yapacağım tatilden taviz vermeyen bir insanım. Yaşamayı, eğlenmeyi, arkadaşlarımla vakit geçirmeyi de severim ve tek başıma vakit geçirmeyi de severim.” (Adem, Bekar, 33).

Katılımcı, öğrendiği bilgiler neticesinde yaşam tarzında değişikliklere gidebilmektedir. Bu durum katılımcının dogmatik bir bakış açısına sahip olmadığını; farklılıklara açık bir kişilik yapısının olduğunu göstermektedir.

“Bu dönemde vegan oldum. Yaklaşık altı aydır vegan besleniyor ve başka tüketim alanlarında da vegan tüketmeye özen gösteriyorum. Dolayısıyla son altı aydır çeşitli gruplarda hayvan haklarıyla ilgili çeşitli aktiviteler gerçekleştiriyorum. Çok meraklı bir insanım. Yani hâlâ merak ettiğim bir sürü şey var. Bilimsel çalışmalar yapmaya çok meyilli bir insanım zaten. Yani şu an doktorayı bitirmiş durumdayım ve muhtemelen de hayatımı böyle geçireceğim.” (Adem, Bekar, 33).

Katılımcının söylemleri göz önüne alındığında araştırmayı sevdiği, bilime, özellikle tarih alanına ilgi duyduğu; hayatında sevdiği işi yapmayı ön planda tuttuğu tespit edilmiştir.

“Evreni anlamaya çalışıyorum. Tarih ve arkeolojiyi bu kadar çok sevmemin sebebi de bu. Nasıl psikanalizde ya da herhangi bir klasik psikoloji ekolünde birisinin bir travmasını tespit etmek için çocukluğuna bakıyorsak insanlığın şu anki durumunu anlamak için de insanlığın çocukluğu olarak görebileceğiniz, insanlığın çok eski tarihine bakmak zorundayız. Yani insan topluluklarının analizini yapmak gibi bir şey tarih.” (Adem, Bekar, 33).

Mülakat sonucuna göre katılımcının ilgi ve yönelimlerinin kişilik özelliği ile ilişkili olduğu söylenebilir. Kişiliğin temel unsurlarından olan mizaçla ilgili olarak hem kalıtım hem de çevrenin etkisinden bahsedilmektedir (Atkinson vd., 2019). Mizaç, karakter, kalıtım, zekâ, içgüdüler, çevre ile etkileşim gibi etmenler kişiliği oluşturmaktadır (Köknel vd., 1993). Hans ve Sybil Eysenck çok sayıda olan bireysel varyasyonlarımızın içedönüklük, dışadönüklük, duygusal denge ve nörotiklik olmak üzere iki veya üç boyuta indirgenebileceğini belirtmişlerdir. Bu faktörler kalıttan etkilenmektedir. Ayrıca kişilik geç çocukluk ve ergenlik boyunca gelişme ve değişmeye devam etmektedir. Okul, hobiler, arkadaşlar seçtiğimiz çevreyi oluşturmakta; zamanla seçilen çevre de kişiyi şekillendirmektedir (Myers & Dewall, 2016).

Beş faktör kişilik modeli, son zamanlarda uygulanan popüler kişilik değerlendirme ölçekleri arasında yerini almıştır. Bu modelin temel varsayımı kişilik özelliklerinin sözcüklere yansıtılabilir ve bu şekilde kişilik modeli oluşturulabilir şeklindedir. Nevrotiklik, dışa dönüklük, gelişime açıklık, uyumluluk ve sorumluluktur beş faktörlü kişilik kuramında yer alan kişilik özellikleridir (Burger, 2016; Sevi, 2009). Kişilikle ilgili yapılan araştırmalarda uyumluluk, sorumluluk ve yumuşak başlılık gibi bazı kişilik tiplerinin dindarlığa daha yatkın olduğu belirtilmektedir (Karslı vd., 2020; Şentepe & Güven, 2015).

Mülakat sonucunda elde edilen verilere göre Adem’in kişilik özellikleri dışa dönük alt boyutundan en fazla canlılık (hareketli, neşeli, konuşkan, doğal); uyumluluk alt boyutundan en fazla hoşgörülülük (alçakgönüllü, uysal, bağışlayıcı, iyimser); gelişime açıklık boyutunda ise en fazla analitik düşünme (kültürlü, inceleyen, geniş görüşlü, soyut olmaktan hoşlanan) ve yeniliğe açıklık (değişikliği seven, hür düşünceli, yeni durumlara kolay alışan) alt boyutları ile ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte ona göre evren, canlı-cansız maddeler ve insanlar dönüşüm halindedirler. Bundan dolayı bireyde kalıcı bir karakterden bahsedilemeyeceğini aktarmıştır:

“İnsanın karakteri zaten oturan bir şey değildir... Bu evren de cansız maddeden canlı maddeye dönüşüyor. Canlı maddeden yeni canlı maddeler çıkıyor... Dolayısıyla her şeyde bir dönüşüm var ve bu dönüşüme nasıl ayak uyduracağımızı biliyor olmamız gerekiyor. Dolayısıyla bütün canlılar, bütün madde öyle. Kimseye zarar vermeden aktarabileceğiniz iyi şeyler, doğru şeyler, saygıdeğer şeyler bulmak gerektiğine inanıyorum.” (Adem, Bekar, 33).

Mülakat sonucuna göre kişilik özelliği ile paralel olarak katılımcının, farklı düşüncelere açık olduğu söylenebilir. Katılımcının araştırmaya yönelmesi, eski bilgileri ile yeni bilgileri mukayese edip yeni olanı

uygulayabilmesi gelişime açıklık alt boyutundan yeniliğe açıklık özelliğinin ön planda olduğunu göstermektedir.

Sosyal Çevre ile İlgili Bulgular

Katılımcı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi edinmek açısından ailesiyle ilgili sorular sorulmuştur. Elde edilen verilere göre aile, demokratik, seküler ve inançlı olarak nitelenebilir. Adem, ailesinin, eğitime her daim destek olduğunu aktarmıştır:

“Annem işsiz, ev kadını, babam emekli astsubay... Ben Kıbrıs'ta ve İzmir'de büyüdüm. Annemle ilişkim çok iyidir. Annem çok inayet sahibi bir insan ve bu zamana kadar büyük çatışmalarımız ya da ters düşmelerimiz olmadı. Benim bir kız kardeşim var, benden 4 yaş küçük. Bütün ailemle aram genelde iyiydi ama yani sizin de bildiğiniz üzere lise döneminde ve biraz üniversitede olmak kaydıyla klasik baba-oğul çatışmasını ben de yaşadım. Genel olarak bana ve kardeşime yaklaşımları çok iyiydi. Hem kültürel olarak hem de maddi manevi olarak bizi birçok fırsatla buluşturmuş insanlar. Hayatımın şu an böyle bir noktada olabildiğinin bir kısmını onlara borçlu hissediyorum. İyi insanlar olduklarını düşünüyorum. Eğitimimize çok önem verdiklerini söyleyebilirim. Lisanstan mezun olduktan sonra istediğim şey master ve doktora devam etmektir. Ama ekonomik olarak çok finansman sağlayacak durumda değillerdi. Ben de çeşitli burslar ile hayatıma devam ettim. O konudaki endişelerini bile bana çok nadir yansıtılar.” (Adem, Bekar, 33).

Katılımcı hem eğitim hem de çevre açısından çocukluk yıllarının güzel geçtiğinden bahsetmiştir:

“Çocukken eğitimim de çok iyiydi. En mutlu dönemimin Kıbrıs olduğunu söyleyebilirim. Kıbrıs'ta harika bir çocukluk geçirdiğimi düşünüyorum. Hem Türkiye toplumu olarak hem de bireysel olarak çok şey yaşadık, yaşıyoruz ki akıl sağlığımı koruyabilmemin sebeplerinden birisi de Kıbrıs'ta çok mutlu bir çocukluk geçirmem diyebilirim.” (Adem, Bekar, 33).

Güney'e göre kişilikte çevre ve kalıtımın etkisi söz konusudur (Güney, 2008: 188-192). Adem'in kişilik açısından gelişime açıklık özelliğinin ön planda olması, çocukluk yıllarının mutlu geçmesi ve çevresinin eğitimi destekleyici olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Anne ve babanın din algıları ile birlikte çocuğa karşı tutumu da din anlayışını etkilemektedir. Çocukluk çağında ebeveynlerin yönlendirmesiyle inançla ilgili konuları benimseyen bireyler, ileriki yıllarda tutum ve davranışlarını bu doğrultuda şekillendirmektedirler. Bu durum, çocukların inançlarının şekillenmesinde ailenin, yakın çevrenin önemli düzeyde etkisi olduğunu da bize göstermektedir (Hood vd. 2004). Ayrıca anne ve babanın dine ilgisinin olmaması çocuğun dini ilgisinin oluşmamasına veya aile dışı kaynaklar yoluyla dini öğrenmesine neden olmaktadır. Bilecik'in (2017) araştırma sonucuna göre otoriter, aşırı koruyucu veya ilgisiz ebeveynlerin demokratik ebeveynlere oranla dindar birey yetiştirmelerinde yetersiz oldukları ortaya çıkmıştır. Buna göre çevrenin inanç veya inançsızlıkta önemli etkisi olmaktadır. Çocukluk döneminde din eğitimi almayan kişilerde inançsızlığa yönelim daha çok olabilmektedir (Yavuz, 2013). Katılımcı, Türkiye'de seküler bölgeler arasında nitelenen Kıbrıs ve

İzmir’de yaşamıştır. Genel olarak mutlu bir çocukluk yaşantısı olduğunu aktarmıştır. Ailesini dindar olmaktan çok inançlı olarak tanımlamaktadır. Kendisinin de aynı şekilde dini ritüelleri yerine getirmemekle birlikte bir yaratıcıya inancının olduğunu belirtmiştir. Buna göre katılımcının ağırlıklı olarak seküler bir ortamda yetiştiği söylenebilir.

Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular

Tasavvur, bireyin görmediği bir varlığı sembolik düşünmesi sonucu oluşmaktadır (Özkarapınar, 2000). Bir varlık, özelliklerinden yola çıkılarak onu görmeden anlamlandırılabilir. Bu şekilde insan Allah, melek, şeytan gibi dini mefhumları zihninde canlandırıp tasavvur edebilir (Peker 2003). Seven ve kontrol eden olmak üzere Tanrı tasavvuru ikiye ayrılmaktadır. Affeden, teselli eden, güçlü Tanrı tasavvuru seven Tanrı tasavvuru kategorisinde değerlendirilmekte; kontrol eden, cezalandıran, öfkeli tasavvurlar ise olumsuz Tanrı tasavvuru kategorisinde değerlendirilmektedir (Kirkpatrick, 2005). Katılımcının Tanrı ile ilgili ilk düşüncelerine ulaşmak amacıyla çocukluk yıllarındaki Tanrı tasavvuru sorulmuştur:

“Tanrı’nın beni izlediğini düşünürdüm. Mesela günahlarımızı, hesaplarımızı ölçüp tarttığını düşünürdüm. Cennet ve cehennem kavramına, ahiret hayatı kavramına bağlıydım açıkçası. Ama çok klasik bir Tanrı tasviri çocukken de yoktu. Her yerde, her şeyi gören ve her şeyi bilen, sürekli her şeyi kontrol eden ve onusuz hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceği bir Tanrı figürü vardı kafamda.” (Adem, Bekar, 33).

Katılımcının aktardığı üzere çocukluk yıllarında Tanrı tasavvuru genel olarak İslam inancında var olan her şeyi bilen, gören kâdir-i mutlak bir Tanrı anlayışı vardır: Bu yorumlara göre katılımcının Tanrı tasavvuru seven Tanrı tasavvurundan çok, kontrol eden olumsuz Tanrı tasavvuruna daha yakındır.

Bir araştırmada kişinin olumlu Tanrı tasavvuru dışadönüklük, sorumluluk ve uyumluluk kişilik özellikleriyle pozitif ilişkili, olumsuz Tanrı tasavvurunun ise nevrotik kişilik özelliği ile pozitif ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır (Oktay & Lokmanoglu, 2020). Katılımcı, çocukluk yıllarında böyle bir tasavvura sahip olduğu için nevrotik kişilik özelliği ile karşılaştırılmasa da Tanrıya yönelik olumsuz tasavvurların ileriki yıllarda Tanrı inancından uzaklaşmasına neden olabileceği söylenebilir.

Freud dini, mitolojik ve antropolojik örneklerle baba figürü ile açıklamıştır. Kabile liderinin öldürülmesi sonucu duyulan suçluluk gibi duygusal çatışmalar zamanla Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerde Tanrı figürüne bürünmüştür (Atsız, 2000). Freud’a göre bir kişinin Tanrı ile ilişkisi baba modeline göre şekillenmektedir. Baba ile ilişki değiştikçe Tanrı ile ilişki de değişmektedir (Freud, 2019). Katılımcıya ebeveynleri ile ilgili iletişiminin nasıl olduğu sorulmuş, geçmişte özellikle babasıyla ilgili sorunları olduğunu aktarmıştır:

“Babamla ilişkim bu aralar daha iyi. Ona karşı sürdürdüğüm çatışmanın bana bir fayda sağlamadığını ve babamın karakterini değiştiremeyeceğimi fark edince mevzuya daha olumlu veya yapıcı yaklaşıma başladım ve biraz da ben özellikle tezim için... Bölümünden psikoloji dersleri aldım. Dolayısıyla, bu çatışmanın bitmeyeceğini ve o çatışmayı nasıl nitelikli hale getireceğimi öğrenmeye çalıştım

ve öyle oldukça babamla çatışmam çok çok azaldı diyebilirim. Amiyane bir tabirle bir noktada itle dalaşmaktansa çalya dolanmayı da tercih ettim diyebilirim... Eskiden Türk Silahlı kuvvetlerinde dindar olduğunuzu, inançlı bir insan olduğunuzu ve bunun sizin için çok önemli bir şey olduğunu çok açık açık yaşayamıyordunuz. Babam da öyle bir dönemde görev yapıyordu. Hâlihazırda emekli olduktan sonra birazcık daha dindar bir insana dönüştü ve babamla geçmişte kalmış bu bahsettiğim tartışmaların bir kısmı da dinle ilgiliydi.” (Adem, Bekar, 33).

Bu araştırmada Adem, babasıyla ilgili olarak baba-oğul çatışmasının yaşandığından bahsetmiştir. Çatışmaları arasında babasının dine yönelmesi de etkili olmuştur. Özellikle katılımcının ateizm düşüncesini benimsediği zamanlarda çatışmalardan bahsetmiştir. Sonrasında ise psikoloji ile ilgili aldığı derslerin bu konuda faydalı olduğunu; babasının tutum ve davranışlarını kabullenme yoluna gittiğini aktarmıştır.

Yapılan araştırmalarda Tanrı tasavvuruna ailenin etki ettiği; ailede öğrenilen bilgilere göre çocukların zihinlerinde Tanrı tasavvurunun şekillendiği bulgulanmıştır (Güleç, 2021; Wantini & Suyatno, 2019; Güler, 2007). Bazı çalışmalarda anne veya baba figürünün güçlü/zayıf olması veya babanın olması/olmamasının bireylerin inancında etkili olduğu öne sürülmektedir. Ebeveyne güvensiz bağlanma biçimi kuran bireylerin ileriki yıllarda Tanrı'ya güvensiz bağlandıkları; bu kişilerin inançlı olmasının hem daha zor hem de inançsızlığa yönelmesinin daha kolay olduğu belirtilmektedir (Vitz, 2013). Ayrıca anne ve babanın otoriter, seven veya aşırı koruyucu olmalarının Tanrı tasavvurunu etkilediği; otoriter, aşırı koruyucu veya reddedici ebeveynlerin çocuklarında olumsuz Tanrı tasavvurunun etkili olduğu; ilgili, sevecen ebeveynlerin çocuklarında ise olumlu Tanrı tasavvurunun etkili olduğu ortaya çıkmıştır (Hacikeleşoğlu & Karaca, 2021; Oktay & Lokmanoğlu, 2020; Vitz, 2013). Buna göre ebeveynde var olan Tanrı tasavvuru ile çocuğa yönelik tutum ve davranışlar Tanrı tasavvurunda etkili olmaktadır. Katılımcının çocukluğunda, kontrol eden Tanrı tasavvuruna yakın yorumlar yapması bu kuramı destekler niteliktedir.

Ateizme Yönelim ile İlgili Bulgular

Gündoğar ve Yürgüç'e göre ekonomik düzeyin artması ve dini kuralların özgürlükler açısından sorgulanması gibi sebepler neticesinde Türkiye'de dini değerlerden uzaklaşıldığı belirtilmektedir (Gündoğar & Yürgüç, 2019). Yapılan bir araştırmada da kendini dini inanca sahip olarak görenlerin %82,8'i evet, %9,5'i kararsız/cevap yok ve %7,7'si ise hayır demiştir. %7'lik oran dünya nüfusunun inançsız oranıyla örtüşmekle birlikte kararsızların olması inançsızlığa yönelimde artış olduğunu göstermektedir (MAK Danışmanlık, 2020). Katılımcı genel olarak din hakkındaki görüşlerinin master yaparken değiştiğini belirtmiştir. Lise ve üniversite yıllarında sorgulamalarının olduğunu ancak bunların genel olarak yüzeysel kaldığını aktarmıştır:

“Çocukluğumda dindar değildim ama inançlı bir insandım. Lise ortalarına kadar lise ikiye, üçe kadar namaz kılardım mesela... Dini, dini ritüelleri sorgulamayı

daha çok öğrenerek yapmaya çalıştım. Lisede çok yüzeysel yapıyoruz bu işleri ama üniversitede biraz daha katmanlı oluyor. Ama mesela (ateist olduktan sonra) özellikle İslam'ın öngördüğü ritüelleri bırakıp kendimi rahat hissetme gibi bir psikolojiye girdiğimi hatırlamıyorum. Zaten çok sık namaz kılan ya da belli ritüelleri sürekli yerine getiren bir insan değildim.” (Adem, Bekar, 33).

Dini şüphe, kişinin, inanç ve inançsızlık arasında kalması sonucu belirsiz bir süreci kapsamaktır. Şüphe, kişiyi inanca götürebildiği gibi inancında daha net karar kılmasını da sağlayabilir (Mehmedoğlu, 2013). Ergenlik döneminde kişi, özgürlük isteği ve otoritelere yönelik şüphe neticesinde ailesinin ve çevresinin inanç ve değer yargılarını sorgulamaktadır. Ergenin düşünceleri ile çevresinin düşünceleri arasında çelişkiler yaşandığında kimlik karmaşası ortaya çıkabilmektedir (Kulaksızoğlu, 2005; Şimşek, 2018). Gelişim dönemlerinin kişinin duygu, düşünce ve davranışlarına farklı etkileri olduğu bilinmektedir. Allport, özellikle ergenlik döneminde temelinde cinsel çatışmalar sonucu ortaya çıkan kaygı, suçluluk veya utanç gibi duygular neticesinde bireyin ailesine ve inanç biçimlerine yönelik olarak isyankâr tavırlar içerisinde olabileceğini belirtmiştir (Öztürk, 2015). Bu dönemlerde bireyler yetersiz ve hatalı din eğitimi, özgürlük arzusu, dini ve ahlaki konularla ilgili şüpheler, din-bilim çatışması, başarısız dini sosyalleşme gibi nedenlerle de dini şüphe ve çatışmalar yaşayabilmektedir (Çayır, 2014). Ergenlik ve genç yetişkinlikte bireyler kimlik arayışı içerisindeyler. Erikson bu dönemlerde bireylerin bunalım ve bağlanma sürecinde olduklarını açıklamıştır. Marcia'ya göre bunalım, ergenlikte bireyin meslek veya inanç seçimi konusunda aktif olduğu zamandır. Bağlanma ise bireyin bir meslek veya inançla ilgili kişisel yatırım derecesidir (Miller, 2017). İnançla ilgili şüpheler, genel olarak ergenlik döneminde kesinleşebildiği gibi genç yetişkinlik dönemine kadar da sürebilmektedir (Ergezen, 2004).

Genç yetişkinlik dönemi 18-40 yaş arası olarak addedilmektedir. Schaie'ye göre genç yetişkinlik döneminde kişiler, hayatlarında önemli kararlar almaktadırlar. Çünkü bu dönemde alınan kararlar hayatlarının geri kalanını etkileyecek niteliktedir. Ona göre bireyler kariyer, aile kurma, topluma katkı sağlama gibi amaçlarını bu dönemde gerçekleştirirler (Yılmaz, 2020). Bu çalışmada katılımcı ağırlıklı olarak genç yetişkinlik döneminde araştırma yaparken ateizm düşüncesini benimsediğini aktarmıştır.

Cinsiyet, yaş ve eğitim gibi kişilik özellikleri ile birlikte (Sevinç, 2017b) inançsızlığı birçok faktör etkilemektedir. Bunların başında sosyalleşme, entelektüel gelişim, kitle iletişim araçları, motivasyon eksikliği, haz arayışı ve ahlaki gerilim, yetersiz veya yanlış din eğitimi, bağımsızlık arzusu ve kendini güçlü görme, felsefi akımlar ve bilimcilik, dini akide ve kaynaklar, Oedipus kompleksi, çevreye tepki, anlam arayışı ve nevrotik inkâr, travmatik olaylar ve hayal kırıklıkları ve kötülük problemi gelmektedir (Mehmedoğlu, 2013). İnsan ilişkilerinde yaşanan kötülükler de kişiyi dinden uzaklaştırabilmektedir (Tarhan, 2012). Ateizmden dönüp tekrar teizmde karar kılan, “Yanılmışım Tanrı Varmış” adlı kitabın yazarı Antony Flew, gençliğinde Kingswood devlet yatılı okulunu bitirdiğinde ise inancını yitirdiğinden bahsetmiştir. Araştırma merakı, vaiz olan babasının inancını reddetmeye götürmüştür. Bununla birlikte kötülük problemi de inançsızlığa yönelmesinde etkili olmuştur. Özellikle mükemmel bir Tanrı fikrinin dünyada açıkça görülen kötülükler ve kusurlarla uyuşmadığını düşünmüştür (Flew, 2016). Adem'in

yorumlarından anlaşıldığı üzere entelektüel gelişim, araştırmak/okumak ateizme yönelmesinin en önemli nedeni olarak tespit edilmiştir.

Katılımcı, ateist olmadan önce dini ritüelleri ara sıra yapmakla birlikte sürekli olarak yapmadığını, dindar bir yaşam tarzını benimsemediğini aktarmıştır. Buna göre mensup olunan dinin ritüellerine bağlılığın olmamasının, farklı inanç veya düşüncelere yönelimde kolaylık sağlayabileceği söylenebilir.

Ateizm teorik ve pratik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Teorik ateizm, Tanrı'nın varlığına dair delillerin sorgulanması açısından negatif ateizm; delillerin sorgulanmasıyla birlikte Tanrı'nın varlığı aleyhine kanıtların sunulması açısından pozitif ateizm olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Pratik ateizm ise pasif ve aktif ateizm olarak değerlendirilmektedir. Pasif ateizmde birey, sadece kendi inancıyla ilgilidir. Başkalarının düşünceleri onu ilgilendirmez. Aktif ateizmde ise Tanrı inancına yönelik bir mücadele söz konusudur (Aslan, 2002; Martin, 1990).

Araştırmalarda teist olmayan, kayıtsız, felsefi, kilisesiz, geçişken, şüpheli agnostisizm, pozitif ateizm, negatif ateizm, yumuşak/sert seküler, dinden bağımsız olan (Schnell & Keenan, 2011) militan ateistler, misyoner ateistler, muhalif ateistler, inançta kuşkulu ateistler, yoksunluk hissiyle kimliği gölgeli ateistler, ideolojik ateistler, akılcı ve sorgulayıcı ateistler, mutlak bilimci ateistler, hazcı ateistler ve kapitalist-seküler ateistler olarak farklı tipolojiler belirlenmektedir (Gülfil, 2018). Katılımcı, sosyal platformlarda dini, Allah'ı, Hz. Muhammed'i inkâr eden yorumları söz konusudur. Dinlerin afyon olduğunu; dini ritüellerin eski medeniyetlerden süregeldiğini, kutsal kitaplarda yer alan kıssaların eski mitolojik hikâyelerden alıntılandığını araştırma alanıyla ilgili bilgiler doğrultusunda açıklamıştır. Hz. Muhammed'in kişiliği ile ilgili spekülasyonlar, Allah'ın var olup olmadığı veya dinlerin çıkışı ile ilgili ateizm düşüncesi ile örtüşen yorumlar yaptığı tespit edilmiştir. Buna göre katılımcı, ateizm düşüncesini benimsediği dönemlerde inançla ilgili söylemlerini ifade etmesi ve sorgulamalara devam etmesi açısından "entelektüel ateist" tipolojisinde değerlendirilebilir. Entelektüel ateistler felsefe, bilim, teoloji alanlarında eğitim gören; bu konularla ilgili araştırma yapan ve düzeyli bir şekilde tartışan kişilerdir (Sevinç, 2017a). Ayrıca dini ritüelleri öncesinde de yerine getirmemesi veya içki içmek gibi dinen yasak olan davranışları yapması dolayısıyla ateist olduktan sonra tutum ve davranışlarında herhangi bir değişiklik olmadığından bahsetmiştir.

İnanca Yönelim ile İlgili Bulgular

Katılımcı doktora sürecinde yaptığı araştırmaların, fikirlerinde köklü değişimlere neden olduğunu aktarmıştır:

"Din hakkındaki düşüncelerim, çalışmamı yapmaya başladığımda değişmeye başladı. Çünkü olabildiğince çok antik metin okumamız gerekiyor. Sümerce, Babil'ce metinleri okudukça ya da işte eski Mısır dilindeki metinleri okudukça insanların yaklaşık 3000-4.000 yıl önceki din anlayışlarıyla bugünkü din anlayışımızın ne kadar farklı olduğunu anlamaya başladım... Profesyonel olarak ele aldığım konular, değerlendirmeler benim için anlamlı olan kişisel olarak hayatımı yönlendirmeye başlayan şeylere dönüştü. Bir de üzerine doktora tezine başlayınca ve o konuda onu da ritüel ile ilgili yazınca hayatım iyice değişti

diyebilirim. Yani doktora tezim benim hayatımı dönüştürmüş şeylerden birisi ve en önemlisi olabilir. Yani muhtemelen sizin için de öyle olmuştur. Çünkü bebeğiniz gibi bir şey oluyor. Bir çocuk büyütüyorsunuz gibi. Yıllarca uğraşıyoruz üzerine düşünüp yazıyoruz falan sadece akademik ya da bilimsel bir çalışma değil. Bence doktora çalışması insanın hayatını değiştirebilecek bir şey. O yüzden benim hayatımı da çok değiştirdi.” (Adem, Bekar, 33).

Adem’in inanca yöneliminde entelektüel araştırmaların etkili olduğu görülmektedir. Katılımcı, araştırmaları neticesinde Tanrı ve din ile ilgili görüşlerinin değiştiğini; ateizm düşüncesinden uzaklaştığını aktarmıştır:

“Hristiyanlıkta da, İslam’da da ya da işte Yahudilik ya da diğer çok tanrılı dinlerde animist dinlerdeki kültürlerin insan ürünü olduklarını ve insanın anlam yaratma çabasında çok değerli olduklarını düşünüyorum... Ben kişisel olarak ateizmden çok uzaklaştığımı düşünüyorum açıkçası... Ben artık bir inanç olduğunu düşünmeye başladım... Attığım adıma kadar kontrol edip her şeyi cezalandırabilecek veya her şeyi ödüllendirecek bir Tanrı fikrinin de ateizm fikrinin de uç örnekler olduğunu düşünüyorum. Sadece bir şeyler var ve bu bir şeyleri biz fizik yasalarımızda da anlayabiliyoruz. Çünkü zaten Hinduizm’de bu gördüğümüz her şey illüzyondur. İllüzyonun dışındakiler hakikattir ve o hakikat olmadan ulaşılabilecek bir şey değildir gibi bir anlayışları var. Açıkçası böyle düşünmeye başladım çünkü Tanrı’yu tamamen yok ettiğimiz zaman bu evrendeki konumumuzu, dünyadaki konumumuzu gerçekten bilemiyoruz.” (Adem, Bekar, 33).

Görüldüğü üzere katılımcı araştırmaları sonucunda Tanrı inancının var olduğuna kanaat getirmiştir. Aynı durumu Antony Flew’de de görmekteyiz. Flew (2016), entelektüel araştırmaları sonucunda Tanrı’nın varlığına inanmıştır. O, İlahi varlığın keşfedilmesini deneyler ve denklemlerle değil, bunların ortaya koydukları yapıların anlaşılmasıyla gerçekleştiği kanısına varmıştır. Kafasını en çok kurcalayan kötülüğün varlığının ise iki şekilde açıklanabileceğini varsaymıştır. Birincisi; Tanrı’nın evrene müdahale etmediği düşüncesi ile Aristoteles mantığı, ikincisi ise insanların tamamen özgür olmaları durumunda, kötülüğün daima bir olasılık olduğu özgür irade savunmasıdır. Bazı bireylerde ise çevrenin etkisi daha çok ön plana çıkabilmektedir. Ateist iken Müslüman olan Halit Kreutshas’ın özellikle annesi çok dindar olmakla birlikte Doğu Almanya’nın eğitim politikaları neticesinde inançsız olduğunu; eğitimin kendisinde etkili olduğunu belirtmiştir. Mühendis olduktan sonra sosyal çevresinde Müslümanlarla iletişim kurması ve İslam’ı öğrenmesi ise onun Müslüman olmasında etkili olmuştur (Ablak, 2012). Ayrıca hem çevre hem de araştırma olmak üzere inanca yönelmede iki faktörün de etkisi olabilmektedir. 1954 yılında Amerika’da Katolik bir ailede dünyaya gelen Jeffrey Lang, dindar okullarda eğitimine devam ederken 18 yaşında ateizmi seçmiştir. Yüksek lisans ve doktora eğitimi sürecinde de ateizm düşüncesinin etkisinde kalmıştır. Özellikle kötülük probleminin Tanrı’nın varlığını sorgulattığından bahsetmiştir. San Francisco Üniversitesi’nde Müslüman bir öğrencisinin ailesinin evine ziyarete gitmesi ve ona Kur’an-ı Kerim hediye edilmesi sayesinde İslam ile tanışmıştır. Kur’an-ı Kerim’i ayrıntılı bir şekilde okumuş; sorguladığı hususların yanıtlarını aldığını belirtmiştir. Kansas

Üniversitesi'nde matematik profesörü olan Lang, İslam ile ilgili kitaplar da yazmıştır (Lang, 2013). Buna göre Lang, hem sosyal çevrenin hem de okuyup araştırmanın neticesinde İslam'a yönelmiştir denilebilir. Bu çalışmada ise temelde katılımcının araştırmacı kişiliğinin oluşmasında çevrenin etkisi olmakla birlikte genç yetişkinlik döneminde alanı gereği yapmış olduğu araştırmaların etkisi ön plandadır.

Katılımcının, özellikle alanı gereği Doğu dinlerine yönelik araştırma yapması Tanrı ile ilgili inancının değişmesinde etkili olmuştur:

"Sanırım biz insanlık olarak Tanrı fikrine bağlandıktan sonra ya da Tanrıyı keşfettikten sonra diyeyim, çünkü olmadığını düşünmüyorum, O'nu her şeyi yaratmış olan ve her şeyi kontrol eden bütün maddeye ve ruh âlemine hâkim olan bir iradesi olan bir şeymiş gibi tasavvur ettik ve bunun ben teolojik olarak bir hata olduğunu düşünmeye başladım... Hindistan'a seyahat ettim ve orada gördüğüm şey çok farklı... Ben evrenin bütün maddesel varlığıyla Tanrı'nın kendisi olduğunu düşünmeye başladım. Dolayısıyla her şey bir, kendinden var olurken Tanrı kendini var ediyor. Maddesel evrende gördüğümüz her şeyi Tanrının bir tezahürü, bir tecellisi olma biçimi olarak tanımlıyorum açıkçası." (Adem, 33).

Dini akidelerin başında ahiret inancı gelmektedir (Hökelekli, 1996). Katılımcı, öbür dünya hayatı konusunda zihninin karışık olduğunu aktarmıştır:

"Ölümün bir dönüşüm olduğunu düşünüyorum. Bu bilimsel olarak çok açık seçik bir şey. Bedenimiz çürüyor ve dönüşüyor. Ama yani felsefi olarak düşünürsek bilinç dediğimiz şeyin aktarılıp aktarılmadığını bilmediğimizi düşünüyorum. Bilimin de bunu bilmediğini düşünüyorum hâlâ. Ölümün bir dönüşüm olduğunu düşünüyorum. Ve bu dönüşümün içinde bazısının ruh dediği, bazısının bilinç dediği şeyin de aktarılıp aktarılmadığını hâlâ çok merak ediyorum. Bugün biz nasıl görüyorsak, bundan 50000 yıl önce de 100.000 yıl önce de muhtemelen insan toplulukları rüyalarında ölmüş olan şeyleri görüyorlardı. Ölüm karmaşık bir şey, benim aklımı karıştıran bir şey." (Adem, Bekar, 33).

Sokrates ölüm sonrasına inanmakta Epikür ise inanmamaktadır. Bununla birlikte ikisinin de ölüme karşı duruşu aynıdır. İkisi de ölümden korkmaz ancak Epikür ölümü bir son, Sokrates ise ölümü bir başlangıç olarak görmüştür. Bununla birlikte ölümlerle ilgili olarak günümüzde de bireylerde benzer kaygılar olduğu bilinmektedir. Ölümü bir son olarak gören Ateist de ölüm sonrasına inanan bir inançlı birey de ölümlerle ilgili endişeler taşımaktadırlar (Topaloğlu, 2019; Yıldırım, 2022). Katılımcı, ölüm ile ilgili olarak zihninin karışık olduğunu aktarmıştır. Daha çok bilincin aktarılıp aktarılmadığı konusunda bir çelişki yaşamaktadır. Ayrıca katılımcı, ruh kavramının varlığını sorgulamaktadır. İnsanın görüldüğünden öte olmadığını iddia etmektedir. Bu nedenle kendisini spiritüel olarak tanımlamanın yanlış olacağından bahsetmektedir:

"Spiritüel kelimesiyle de bir çatışmam var itiraf etmem gerekirse. Çünkü spirit derken, ruh derken gözümüzle gördüğümüz bilimsel araştırmamızla deneyimleyebileceğiniz, gözlemleyen, bildiğimiz şeylerden ziyade bir bütünlüğü

olan bir şey var. O şey bizim bir parçamız, bizi biz yapan şey demeye çalıştığımız noktada ben kayboluyorum açıkçası. Çünkü insanın tam olarak gördüğümüz şey kadar olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla “spirit” kelimesini Türkçe’ye çevirip ruh dersek, böyle bir şeyin var olduğunu düşünmüyorum. Kendime spiritüel de demem o yüzden. İnsanların aslında ruh derken kastettiği şeyin bizim bilişsel var oluşumuzun ta kendisi olduğunu iddia ediyorum. Yani biz, bir oluşumuz ve irademiz... Seçim yapmamız, bize özgü olduğunu düşündüğümüz şeyler yapmamız, hareket etmemiz, acıkmamız, yememiz, sevişmemiz, çocuk yapmamız, bir şeyi bilmek istememiz, bilmemiz... Bunların hepsi. Hem Freud’un hem Jung’un libido dediği işte yaşam enerjisi dediği şeyle var olan ve insanın bedenini de arayıp bulabileceğiniz bir şey olarak var. Özellikle Gustav Jung hep bunu kasteder mesela yani Almanca ruh kavramını karşılayan kelimeyi bile kullanmamış. Dolayısıyla bir bilişimizin olduğunu düşünüyorum, bir ruhumuzun olduğunu düşünmüyorum ya da belki de kelimeye başka yerden yaklaşalım. Ruh derken insanların aslında, bedenimizden irak olmayan... Yani doğrudan bedenimizin içinde olan bir şey olduğunu düşünüyorum.” (Adem, Bekar, 33).

Ruh anlamına gelen spirit, varlığın bedenden bağımsız olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle ilgi görünenden (beden) daha çok görünmeyene (ruh) yöneliktir (Cengiz & Çarıkçı, 2019). Ruh kavramının varlığı, nerede olduğu ile ilgili farklı yorumlar söz konusudur. Canlılık, nefes, öz gibi anlamlara gelen ruh kavramı, ölüm ve sonrası ile de ilgili olduğu için üzerinde çokça yorum yapılmaktadır. Anaximenes ile felsefede yer almaya başlayan ruh kavramı, Platon ile tanrısallık kazanmıştır. İslam düşünürleri ise Yunan filozoflarının ruh ve beden düalitesinden etkilenmişler; nefis nazariyesi ile açıklamalarda bulunmuşlardır. Kur’an-ı Kerim’de ruhun varlığından bahsedilmekle birlikte mahiyeti ile ilgili bir bilgi yoktur. İnsanların ise ruh ile ilgili olarak çok fazla bir bilgiye sahip olmadığından bahsedilmektedir (Bozyiğit, 2020; Yıldırım, 2020a). Sonuç olarak yoruma açık olan ruh kavramı ile ilgili olarak farklı yorumların olduğu söylenebilir. Katılımcı ise ruh-beden düalizmine inanmadığı için kendisini spiritüel olarak ifade etmenin yanlış olacağını belirtmiştir.

Katılımcı, Tanrı ile ilgili düşüncesinin panteizme yakın olduğu düşünülse de panteizmin görüşlerini yansıtmadığını belirtmiştir:

“Kendime panteist dersem, İslam kültürünün ya da işte İslam ahlakının ya da İslam teolojisinin doktrinlerinin çok uzağında kalıyormuşum gibi oluyor ya da Zerdüşt dininin ya da Hinduizm’in diyebilirim. Çünkü bir Hindu’ya ‘sen panteist misin?’ diye sorsanız muhtemelen ‘hayır’ diyecektir. Hindistan’da da 30 bine yakın Tanrı görüyoruz ama aslında evrenin bütününe kapsamış olan tek bir Tanrıya inanırlar bütün Hindular. O yüzden panteist de demiyorum kendime açıkçası.” (Adem, Bekar, 33).

Yorumlardan anlaşıldığı üzere Adem’in Hinduizme yakın bir inançta olduğundan bahsedilebilir. Araştırma alanının, Hindistan’a seyahat edip töresel, dinsel ve toplumsal olarak Hinduizm’i yakından incelemesinin görüşlerinde etkili olduğu söylenebilir:

"Antik metinleri okuyorum ve bu metinleri okudukça bir sürü şey arasında çok eskide kalmış ve şu an hâlâ sadece Hindistan'da var olan bu çok tanrılı felsefelerin teolojik olarak mevzuu az çok çözdüklerine inanıyorum... Açıkçası insanoğlunun Tanrı'yla ilgili çatışmasını Hint dervişlerinin çözdüğünü düşünüyorum. O yüzden Budizm bile değil açıkçası. Çünkü Budizm çok başka yerlere gidiyor biraz. Budizm neredeyse ateizme yakın bir şey." (Adem, Bekar, 33).

Hinduizm'de Brahman adı verilen, bitki, hayvan vs bütün canlılarda bir parçası var olan evrensel bir ruha inanılmaktadır. Hint dinlerinde ilk kez kişinin Tanrı'nın yardımını olmadan kurtulamayacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Kuzey ekolünde hayır işleri ile Tanrı'ların yardımının sağlanacağına inanılırken Güney ekolünde insanın kendi kendisini kurtaracağına, Tanrı'nın yardımının sağlanamayacağına inanılmaktadır. Hinduizm'de bayramlar, mabet ziyaretleri, hac yolculukları gibi ritüeller oldukça fazladır. Ölümden sonrası ile ilgili olarak her mezhebin farklı inançları vardır. Hindular kötülerin öbür dünyada binlerce yıl cehennem azabı çekeceklerine, iyilerin ise Tanrı ile birlikte ebediyen yaşayacağına inanırlar (Kanaatlı, 2019). Adem'in Hinduizm'e ilgi duyması hem yaptığı okumaların hem de bir süre Hindistan'da yaşadığı çevrenin etkisi ile olmuştur. Bununla birlikte katılımcı, inancının spiritüel, Hindu veya panteist gibi kalıplara tam olarak uymadığını; özgür düşünceli olarak tanımlanmanın daha doğru olacağını aktarmıştır:

"Özgür düşünceli dememin sebebi şu... Ben mesela oruç tutuyorum ya da ne bileyim Kurban Bayramı'nda insanlara gidip yardım ediyorum falan. Hani dini pratiklerin birçok dinde hoşuma giden ve kendi kişisel tekamülü için faydalı olacağını ya da toplum için faydalı olacağını düşünüyorum. Dindarların veya inançlıların ibadet olarak görüp yaptığı birçok şeyi yapıyorum. Alışkanlıklarım arasında böyle şeyler var. Yani namaz kılmıyorum mesela ama bazen camiye gidip oturup dua ederim, meditasyon yaparım. Yani din kültürünün de önemli bir şey olduğunu düşünüyorum... Mesela sık sık Kur'an okurum ve çok önemli, değerli bir metin olduğunu düşünüyorum. Hayatımda bir yönlendirici olarak var... Kısaca böyle bir gelişimim var." (Adem, Bekar, 33).

Yorumlara bakıldığında Adem'in ateizmden teizme yöneldikten sonra dinlere ve ritüellerine daha olumlu bakmaya başladığı görülmektedir. Adem, insanlar için ibadetlerin faydalı olduğunu; kutsal metinlerin değerli olduğunu, elinden geldiğince okumaya/uygulamaya çalıştığını aktarmıştır.

Katılımcı, çalışma alanının inanç değiştirmede etkili olduğunu; bu durumun nedeni olarak; zamanının çoğunu, yaptığı araştırmalara ayırmakla geçtiğini aktarmıştır. İnsanların çoğunun yaşam tarzının araştırmaya veya okumalar yapmaya uygun olmadığını belirtmiştir.

"Şimdi herkes benim gibi bilimsel çalışmalar yapmak zorunda değil. Yapamıyorlar da ve insanların bir sürü meşguliyeti var. Dolayısıyla kendini bu dünyada, evrende konumlandırmaya çalışsan, hayatı anlamlandırmaya çalışsan ama onun ne olduğunu bilmeyen bir sürü insan var ve din kurumu zaten bu eksikleri doldurmak için var. O yüzden dindarlar da kendi hayatları adına ve işte

topluma entegre olmaları adına dindar olmalarının çok anlamlı ve yabana atılmayacak derecede değerli bir şey olduğunu düşünüyorum.” (Adem, Bekar, 33).

Yapılan çalışmalarda bireylerin inançsızlığa yönelmesinde dini otoritelerin olumsuz tutumlarının etkisinin önemli olduğu görülmektedir (Ünverdi, 2020). Adem de genel olarak dinlere ve dindarlara saygılı olmakla birlikte ateist olduğu dönemlerdeki gibi din adamlarına yönelik olarak menfi düşünceleri değişmemiş; bu insanların din kurumuna ve insanlara zarar verdiğini belirtmiştir:

“Birçoğunun din tüccarı olduğunu düşünüyorum maalesef. Bir evanjelik papazın ya da evanjelik bir öğretim üyesinin ya da bir İslam âliminin topluma karşı da sorumlu olduğunu; bazı konularda bilerek, isteyerek doğrusunu araştırıp bulamadıkları ve hatta sakladıklarını düşündüğüm için biraz kızgınım da açıkçası. Çünkü toplumsal olarak kendini sorumlu hisseden bir insanım ve ben daha çok bu işlerle uğraşıyorum. Yani tarih, bir teoloji değil ama ben neredeyse bir teoloji tezi yazdım ve az çok biliyorum. Din felsefesiyle ya da işte spiritüel inanç sistemleriyle çok çalıştım. Söz konusu din kurumunun içine dâhil olan insanların birçok yanlış sebebiyet verdiğini düşünüyorum.” (Adem, Bekar, 33).

Katılımcı, dindar insanlarla ilgili olumsuz düşünmemekle birlikte özellikle İslam dünyasının geride kalmasının bir nedeni olarak din adamlarını görmektedir. Toplumsal açıdan din adamlarının görevlerinin önemli olduğunu belirtmiş; ancak bu görevlerini hakkıyla yerine getiremediklerini aktarmıştır:

“Metnin kendisinin bir anlamı, değeri var ve müthiş bir metin, harika! Müslüman olsak da olmasak da herhangi biri için konuşuyorum, kişinin kendi hayatını şekillendirmesi bağlamında çok işlevli de bir metin. Bu metnin içindeki bazı modern hayata uymayan şeylerin bilişsel çelişkisine düşüyoruz... İslam bilimcileri özellikle Sünni ekolde Türkiye için konuşalım, imamlar, müezzinler ne bileyim bazı dini kuruluşlardaki sözüm ona din adamları topluma gerçek katkılar sunabilecek şeyler söylemektense duyulmak istenen şeyleri konuşuyorlar. O yüzden İslam kültürü bir ilerleme tutturamadı. 300-400 yıllık bir Arap ya da İslam rönesansı vardır ama onun da beli kırılmış durumdaydı zaten 15. 16. yüzyıla geldiğinde. Yaklaşık 500-600 yıldır bu böyle. Umarım bu dönüşür, bilmiyorum. Biz hâlâ ne bileyim Ramazan ayında sahurun saatinin ya da işte bir iftar vaktinin saatinin akşam ezanının saatinin tartışması içerisindeyiz. Protestan ahlakı bütün Anglosakson dünyasında özellikle Germen dünyasını bugün bildiğimiz, bakıp böyle bilimini, kültürünü, sosyolojisini, ekonomisini ağzımız açık bir şekilde izlediğimiz toplumlara dönüştürdü ve bu dini bir ahlak: Protestan ahlakı. Biz bu haldeyken başka yerde başka insanlar çok başka yerlere gitmiş durumdadır.” (Adem, Bekar, 33).

Yorumlara göre Adem'in din adamlarını eleştirmesinin nedeni İslam dünyasının ekonomik, bilimsel vb. nedenlerden Batı'dan geride kaldığını düşünmesidir. Geri kalmışlık olgusu tek bir nedenle açıklanamamakla birlikte, eleştiriye açık bir konu olduğundan bahsedilebilir (Kurt, 2008).

Görüşlerinden dindarların veya din adamlarının inanç/inançsızlık yöneliminde etkili olduğundan söz edilemez.

Katılımcı, kişilik olarak ateist olduğu dönemlerde de var olmakla birlikte, kendi ifadesiyle dönüşüm başladığından beri kendisini insanlara ve tüm canlılara karşı daha duyarlı hissettiğini belirten ifadelere yer vermiştir:

"Bu bahsettiğimiz dönüşüm başladığından beri daha hassas bir insana dönüştüğümü söyleyebilirim. Kendimi ateist, agnostik tanımladığım dönemde de insanlık için hassas bir insandım. Hâlâ da öyle ve bu giderek katlandı yani gelişti diyebilirim. Yani şu an neredeyse kimseye kıyamıyorum. Hem toplumların hem bireylerin işledikleri suçlar ya da işte ortaya koydukları kabahatler, yanlışlar sadece belli faktörlerle değerlendirilip tamamen karşısına geçilecek şeyler değil bence. Sabah biriyle küçük bir tartışma yaşıyoruz. Bana kötü şeyler söylüyor ve bir şey demiyorum. Yani onun gibi karşılık vermemeye uğraşıyorum. Yani sabah uyandığında ne hissettiğini bilmiyorum. Şu an nasıl bir psikolojide olduğunu bilmiyorum. Her şey olabilir. Belki şu an kızgın ama bana değil yani... Böyle (benim gibi düşünen) çok insan var. Benim etrafımda da benim gibi insanlar var. Onlardan da öğreniyorum... Her geceyi kadir, her geleni huzur bil diye bir laf var. O yüzden herkesi huzur bil gibi bir yaklaşımım var." (Adem, Bekar, 33).

Katılımcı, inanca yöneldikten sonra insanlara karşı daha fazla empati kurduğundan bahsetmiştir. Bu açıdan dini öğretilerle paralel ve hatta mistik/tasavvufi öğretilere yakın bir anlayışı olduğu söylenebilir (Çakmak, 2019). Ona göre tüm canlıların yaşamda önemli bir yeri vardır ve çok değerlidirler:

"Kalp kırmamaya çalışıyorum. Canlıların yaşamlarına, yaşam haklarına saygı duymak ve onların bu haklarını engelleyebilecek herhangi bir şey yapmamak... Can çok önemli benim için. Ve yani birçok kültür için de bu böyle. Çünkü bu can çok kompleks bir varlık, var oluş biçimi. İrade dediğimiz şey bu. Hani bardakla, bilgisayarla bir farkımız var ve bir şeyleri seçiyorum. Seçebilen şeylerin evrende çok farklı bir yeri olduğunu düşünüyorum. Bütün maddesel havuzda o yüzden kendi seçimini yapabilen, iradesi olan her şeyin gerektiği kadar saygı ve hürmet görmesi ve haklarının engellenmemesi gerektiğini düşünüyorum ve benim hayatımda çok önemli bir yer kaplıyor." (Adem, Bekar, 33).

Dini öğretilerde ahlaki ilkeler birbiriyle örtüşmektedir. Her iki öğretilerde de varlığın kutsallığına, her varlığa saygı duymaya ve incitmemeye yönelik ilkeler söz konusudur. Bu nedenle dindar olan bireyden ahlaklı olması da beklenir. Allah'ı seven kişiden onun yarattığı varlıkları da sevmesi, değer vermesi ve herhangi bir tehdit olmadığı müddetçe canlıları incitmemesi beklenilir. Bu tür davranışların kişileri Allah'a yaklaştıracığı da düşünülebilir. Ayrıca ibadet edenlerden de ahlaki olgunluğun daha fazla olması beklenilir (Demirci, 2014; Yıldırım, 2020b). Mülakattan anlaşıldığı üzere Adem, insan ve hayvan yaşamına değer vermektedir. Özünde ise her şeyin Tanrısal olduğuna dair inancının, bu hassasiyetinde etkili olduğu söylenebilir.

Adem, şükretmenin öneminden bahsetmiştir:

“Bir şeye hürmet etmemiz gerekiyorsa evet doğru yani hürmetten kastım da onun varlığını kabul etmek, tasdik etmek... Bu şekilde var oluyor. Bu oluş benim şu an nefes almamın da sebebidir. Çünkü nedensellik diye bir ilke var. Bu gerçekleşmiyor olsaydı ben de olmazdım. Dolayısıyla buna saygı duyabilirim. Buna müteşekkirene olabilirim. Buna şükredebilirim. Şükür halinin sadece bir büyüğe, senden daha da üstün olan, bir iradesi olan, yaratıcı olan bir şeye yapılması gerekmediğini düşünüyorum. Her şeye şükredebiliriz. Özellikle Anadolu toplumu her şeye şükreder, tanrıya şükrediyormuş gibi şükrederiz.” (Adem, Bekar, 33).

Şükretmek, yaratıcı-kul arasındaki ilişkiyi pekiştiren, kişiyi yaratıcıya yaklaştırmakla birlikte sahip olduğu her şeyle ilgili farkındalık kazandıran bir unsurdur. Bu nedenle dinlerde şükretmek tavsiye edilmektedir. Kişi şükrederek hayatındakilerin farkına varmasını sağlayacak, hayatının olumlu yönlerini hatırlayıp mutsuz veya depresif ruh halinden uzaklaşabilecektir (Göcen, 2014). Katılımcının şükretmeye öne vermesi, canlılara yönelik hassasiyetinin olması inançlı bir düşünce yapısı olduğunu göstermektedir.

Adem’in yorumlarından anlaşıldığı üzere kendisini yakın bulduğu inanç ile yaşam tarzını şekillendirdiği söylenebilir:

“Hinduizm, felsefi olarak ilgi duyduğum ve bazı öngörülerini, doktrinlerini kabul ettiğim felsefi yaklaşım. Şu an yapmaya çalıştığım ya da uzun süredir yapmak istediğim şeyle çok bağdaşık olması sevindiriyor. Ben çok uzun süredir süt, peynir ve yoğurt tüketmeyi bıraktım. Yaklaşık 6 yıl falan oluyor. Sütün yetişkin memeliler tarafından tüketilmemesi gerektiğini fark ettim. Doğada insandan başka hiçbir memeli yavruluk dönemini geçtikten sonra süt tüketmiyor ve bizim de hayvanları alıkoyp onların sütünü tüketmemiz yaklaşık 10000 yıldır kendimizi alıştırdığımız ve ekolojimize ve kendi fizyolojimize çok da katkısı olmayan bir tuzak olduğunu düşünmeye başladım. Ondan 2-3 yıl sonra da yumurta tüketimi bıraktım. Yine aynı sebeple bu sırada et tüketiminin olabildiğince azalmış durumdaydı ve en son yaklaşık 6 ay önce de asıl vegan olmama baş sebep olan bir arkadaşla tanıştım ve kendisi vegandı. Birlikte eve çıktık ve bu sebepten dolayı vegan diyete net bir şekilde başladım. Artık eve vegan olmayan tüketim ürünleri getirmek istemedim ve ondan da yaklaşık bir iki ay sonra hayatımda neredeyse hiçbir şeyin eksilmediğini, benim için çok önemli olmadığını fark edince zaten süt ve yumurta tamamen çıkmıştı. Et de diyetimde çok azalmıştı. Bir noktada dedim ki ben artık tüketmiyorum. Tamamen vegan oldum.” (Adem, Bekar, 33).

Veganlık hayvansal olan tüm ürünleri tüketmeyi reddetmek anlamına gelmektedir. Veganlık, postmodern kültürde sağlıklı yaşam tarzı olmaktan çıkıp küresel sisteme karşıt olarak kişinin neyi yiyeceğine kendisinin karar vermesi, insan hayatı ve hayvan haklarının savunulması gibi ideolojik bir duruş da sergilenmeye başlanmıştır. Kişiler hayvan haklarıyla birlikte ekolojik, kültürel, lezzet veya dini inanç açısından da vegan veya vejetaryen olabilmektedirler (Tunçay Son ve Bulut, 2016). Bu araştırmada da katılımcı hayvan haklarına daha çok önem verdiğini söylemekle birlikte Kurban Bayramı gibi dini bayramlarda çevresindekilere yardım ettiğini belirterek Kurban Bayramı’na karşı

olmadığı ifade etmiştir. Ayrıca veganlığı tercih etmesinde ağırlıklı olarak bilimsel araştırma ve çevrenin (ev arkadaşı) etkili olduğu görülmektedir. Bu anlayışın Hint felsefesine de yakın olması onu memnun etmektedir. Ancak direkt Hint felsefesinden etkilenip böyle bir anlayışı benimsediği söylenemez.

Bugün artık tek bir dindarlık kalıbının olmadığı; aynı dinin mezheplerinde dahi farklı dindarlık anlayışları olduğu bilinmektedir (Baynal, 2017). Kişisel farklılıklar dindarlık biçimini etkilemektedir (Allport, 2004). Katılımcı, kendisini dindar addetmemekle birlikte inançlı olarak değerlendirmektedir. Katılımcının farklı dinlerle ve özellikle ritüellerle ilgili araştırma yapması, farklı dini düşünce ve ritüelleri hayatına geçirmesinde etkili olmuştur. İslam'da var olan oruç tutma, bayramda yapılması gereken ritüelleri yapma, Kur'an okuma, sürekli olmasa da namaz kılma; bunlarla birlikte meditasyon yapma gibi farklı ritüellere ilgi duymakta ve yapmaktadır. Katılımcı, sosyal platformlarda yaptığı yorumlarda son zamanlarda Hint felsefesiyle ilgilenmekte ve müziklerini dinlemektedir. Ayrıca İbn Arabî'nin eserlerinden paylaşımlar yapmakta; bazı benzer anlamlı kavramlara değinmektedir.

İnanca veya inançsızlığa yönelmeyle ilgili yapılan çalışmalarda farklı etkenler ortaya çıkmakla birlikte bazı ortak etkenlerin var olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bu çalışmada da katılımcının ateizme yönelme ve sonrasında tekrar Tanrı'ya inanmaya başlamasında ortak olarak okuma/araştırma yapmanın ön planda olduğundan bahsedebiliriz.

Ateizmle ilgili söylemlerin ağırlıklı olarak 20. ve 21. yüzyılda arttığı söylenebilir. Ateist teoriler genel olarak Hristiyanlığın ve bu dinin ortaya çıkarttığı batı kültürünün neden olduğu tepkisel hareketlerdir. Özellikle 20. Yüzyılın başında popülerleşen Ateizm fikrinde bilimsellik, rasyonellik ve özgürlük anlayışının benimsendiği ileri sürülse de bazı ülkelerde ateizm çerçevesinde dogmatik ve kısıtlayıcı kurallar koyulabilmiştir (Topaloğlu, 2019). Ateizmle ilgili çalışmalara bakıldığında Gülfil'in (2018) çalışmasında ateizme yönelmede özgürlük isteği, kötülük problemi, bilimsel-teknolojik gelişmelerin verdiği güven ve rasyonel düşünce biçimi, sekülerizm, Tanrı'ya olumsuz atıfların etkili olduğu bulunmuştur. Vetter ve Green'in (1932) çalışmasında ise ateistlerin bilim, din ve tarih hakkında kitap okumalarının, yazar veya kitap etkisinin, dindarların çelişkili tutumlarının, sosyalist materyalizmin, eğitimin, bilimsel çalışmaların ve kötülük probleminin etkileri ön plana çıkmıştır. Krueger'ın (2013) Amerika'da ateist olanlarla ilgili araştırması sonucunda; ayrılma, şüphe, ayrışma, geçiş ve beyan aşamalarıyla bireylerin ateizme geçtiği ortaya çıkmıştır. Zavalı & Şahin (2018) ve Sevinç'in (2017b) araştırmalarında ise yine aile başta olmak üzere sosyal faktörlerin ön planda olduğu görülmüştür. Başka bir araştırmada ise kitap okuma, kötülük problemi, Tanrı inancıyla ilgili sorgulamalar başta olmak üzere dini ve dindarları sorgulama, okunan kitaplar, kötülük problemi, din ve bilimin karşılaştırılması, travmalar ve sosyal çevrenin etkisi ön plana çıkmıştır (Baynal, 2021). Bu çalışmalarda genel olarak eğitim, çevre, kötülük problemi, yaş, toplumsal değişim ve bireysel tecrübelerin ön planda olduğu söylenebilir.

Ateizme veya dine yönelme ile ilgili çalışmalarda da buna benzer etkenler karşımıza çıkmaktadır. Yapılan bir araştırmada 111 biyografik anlatıdan yola çıkılarak ateistlerin Hristiyanlığa geçişinde 10 tematik öge belirlenmiştir. Bunlar; sıkıntı, otantik örnek, Hristiyanlık veya Hristiyanlar ile yabancılaşma/sözde aşinalık, boşluk hissi/anlamsızlık, entelektüellik, dinle ilgili çalışma yapma, tecrübeye açıklık, sosyal bağlar, esrarengiz deneyimler ve ritüel davranışlardır. Araştırma sonucunda en fazla

inanca yönelimin nedeni olarak kiliseye gitmek, İncil okuma, dua etme gibi ritüel davranışların ön planda olduğu görülmektedir (%53). Sonrasında ise eleştirel düşünce, tartışma, çeşitli argümanları araştırma gibi entelektüalizm (%50) gelmektedir. Evrim, kozmoloji, akıllı tasarım gibi argümanların artık Hristiyanlığa karşı entelektüel davanın eskisi gibi güçlü olmadığı düşüncesine varanlar söz konusudur. Sonrasında mistik deneyimler (%45); sosyal ağlar (%44); zorlu olaylar (%39); Hristiyanlara aşinalık (%39); deneyimlere açıklık (%30); otantik/ilham verici örnek (%28); dinlerle ilgili çalışmalar (%25) ve boşluk hissi/anlamsızlık (%24) gelmektedir (Langston vd., 2019). Harmon'un (2019) çalışmasında veri toplama ve analiz sonucunda anlam oluşturma, kimlik, deneyim, anlam ve amaç, dil, maneviyat ve çevrenin etkisi söz konusudur. Çinli ateist entelektüellerin Amerika'ya geldikten sonra Hristiyanlığa geçmelerini konu alan Wong (2006) kişilik, psikolojik problemler gibi kişiler arası farklılık olmadan da bir bireyin Hristiyan olabileceğini belirtmiştir. Wong, Hristiyanlığa geçişte altı tema belirlemiştir. Bunlar; Hristiyanlarla olumlu etkileşim, evanjelik gruplarla iletişim, yeni kültüre uyumlanma, stres/kriz durumlarının yaşanması, anlam arayışı ve kutsal ile kişisel dini deneyimlerdir. Bir araştırmada ise bireylerin inanca yönelmelerindeki en temel faktörün korku olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda ortaya çıkan boşluk hissiyle birlikte yalnızlık hissi, ölüm korkusu ve arkadaş ilişkilerinin önemi ön plana çıkmıştır. Dindar bir arkadaş çevresi, kişileri dini ortamlara yönlendirmektedir. Ayrıca katılımcılardan bazıları yaptıkları duaların Allah tarafından kabul edildiği tecrübesinden bahsetmişlerdir (Altemeyer & Hunsberger, 1997).

Sonuç olarak ateizme veya ateist iken Hristiyanlık/İslam gibi semavi dinlere veya semavi olmayan dinlere yönelenlerin biyografilerine veya yapılan araştırmalara bakıldığında özellikle sosyal ortamın ve araştırma yapmanın etkili olduğu görülmektedir. Bu iki önemli etken, inançsızlığa yönelimde de ön plana çıkmaktadır. Buna göre inanç veya inançsızlığa yönelmede; aile, okul, arkadaşlar ve yeni dini gruplar gibi çevre ile kişilik özelliğine bağlı olarak sorgulama, araştırma, okuma gibi entelektüel davranışlar etkili olmaktadır.

Sonuç

Son dönemlerde bilgiye erişimin hızı ve postmodern yaşamın getirmiş olduğu her türlü özgürlük akımları, yaşın da getirmiş olduğu özellikler de göz önünde bulundurulduğunda özellikle ergenlik ve gençlik dönemindeki bireylerde ateizm/agnostisizm gibi inançsızlıkla alakalı akımlara ilgiyi arttırmaktadır. Bununla birlikte sosyal medya ve bilgi ağı, bireylerin farklı inançları daha kolay tanımasını ve bunlara ilgi duymasını sağlamaktadır. Her iki durumda da bireylerin inançsızlığa veya inanca yönelmesinde bazı etkenler olabilmektedir. Bu çalışmada bu etkenlere ulaşılmaya çalışılmış; inançsız bir bireyin tekrar Tanrı'ya inanmasında ne gibi faktörlerin etkili olduğu araştırılmıştır.

Araştırmada durum analizine başvurulmuş; İslam dinine mensup iken gençlik yıllarında ateist olan; sonrasında ise tekrar Tanrı'nın var olduğuna inanan katılımcı ile mülakat yapılmış ve veriler analiz edilmiştir. Ayrıca katılımcının araştırmaları ve sosyal medya yorumları da incelenmiştir.

Yapılan analize göre öncelikli olarak katılımcının demokratik, eğitime önem veren, seküler ve inançlı bir aile ortamında yetiştiği tespit edilmiştir. Sosyal çevresinin, onu analitik düşünen, yeniliğe açık olan kişiliğinin oluşmasıyla birlikte dine olan yaklaşımını şekillendirdiği ortaya çıkmıştır.

Katılımcı, ergenlik döneminde çok fazla dini sorgulamadığını belirtmiştir. Ona göre ergenlik dönemi dinler hakkında sağlıklı düşünülecek bir dönem değildir. Hatta ona göre insanların çoğunun yaşam şartları nedeniyle inanç gibi konuları sorgulayacak zaman ve imkânları yoktur. Katılımcı, yüksek lisans yapmaya başladığı genç yetişkinlik döneminde inançları sorgulamaya başlamıştır. Bu yıllarda ateizm düşüncesine yönelmiştir. Sosyal medya platformlarında ateizm düşüncesine paralel olarak yorumlarını paylaşmasından dolayı katılımcı, entelektüel ateizme dahil edilebilir.

Doktora döneminde katılımcının farklı dinlerle ilgili araştırma yapması görüşlerini etkilemiştir. Bu dönemden sonra ateizmden uzaklaştığını, Tanrı'ya artık inandığını aktarmıştır. Bununla birlikte Tanrı inancında Hinduizm'den etkilendiğini belirtmiştir. Ateist olduğu dönemlerde dinlerle ilgili mefhumlara yönelik küçümseyici ve reddedici tavrıdan uzaklaştığı tespit edilmiştir. Aksine dini kültürün insanlar tarafından üretilen ve çok değerli olan argümanlar olduğunu belirtmiş ve İslam kültüründe yer alan uygulamaları olabildiğince yapmaya çalıştığını aktarmıştır. Katılımcı kendisini Müslüman olarak değil; özgür düşünceli olarak ifade etmektedir. Katılımcının düşünceleri deizme daha yakın görünse de kendisini deist olarak ifade etmemektedir. Ancak dinleri tanrısal olmaktan çok insanların ortaya koyduğu değerli birikimler olarak addetmesi görüşlerinin deizme de yakın olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte dinlerin ritüellerini değerli görmekte ve bunlardan bazılarını uygulamaya çalıştığını belirtmiştir. Otuzlu yaşlarında olan katılımcının öğrenmeye ve yeniliğe açık olması, görüşlerinin değişebileceği izlenimi vermekle birlikte kendisi de insanın bir döngü-dönüşüm halinde olduğunu; bireylerin karakterlerinin sabit olmadığını belirtmiştir.

Sonuç olarak katılımcının çevresi, kişiliği ve okuduğu kaynaklar ile seyahat ettiği yerler, düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca bilimsel çalışmalar yapması onu, inançlar da dâhil olmak üzere birçok olguya bilimsel metotla yaklaşılması gerektiği düşüncesine yöneltmiştir. Buna göre, entelektüel faktörler, ateizme yönlendirebileceği gibi bir inanca da yönlendirebilir. Katılımcının, insanların inançlarına ve canlılara karşı daha hoşgörülü bir yaklaşım sergilemesinden yola çıkılarak inanç açısından değişimin, kişinin hayata bakış açısını da değiştirdiği sonucuna vardırılabılır. Yapılacak olan araştırmalarda inanç-inançsızlık ve kişilik açısından karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Ateizmden Teizme: Bir Vaka İncelemesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Ablak, M. (2012, Temmuz 30). Ateistken Müslüman olan Halit Kreutschas: Müslümanlar birlik olmalı. https://www.yeniasya.com.tr/dizi/ateistken-musulman-olan-halit-kreutschas-musulmanlar-birlik-olmalı_139855.
- Allport, G. (2004). Birey ve dini. B. Sanbur (Çev.). İnsan Yayınları.
- Altemeyer, B., & Hunsberger, B. (1997). Amazing conversions: why some turn to faith and others abandon religion. Prometheus.

- Aslan, A. (2002). Analitik pozitif ateizmin bir eleştirisi: Michael Martin. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 7, Art. 7. https://dergipark.org.tr/tr/pub/isad/issue/68751/1081622#article_cite.
- Atkinson, R.T, Atkinson R,C. & Hilgard, E. (2019). Psikolojiye giriş. Y. Alogan (Çev.). Arkadaş Yayınları.
- Atsız, H. (2000). Ateizmin psikolojik gerekçeleri ve teizmin cevapları [Yüksek lisans tezi]. 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baynal, F. (2017). Tarikat ve cemaat ekseninde kadın. Rağbet Yayınları.
- Baynal, F. (2021). Ateizm ve hayatın anlamı. Emin Yayınları.
- Bilecik, S. (2017). Anne baba tutumlarının bireylerin din algısına etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15 (33), 7-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/37195/430367>.
- Bozdağ, Y., & Yalçınkaya Alkar, Ö. (2018). Sınır (borderline) kişilik bozukluğu: Bir vaka çalışması. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 5 (2). <https://doi.org/10.31682/ayna.435935>.
- Bozyiğit, A. (2020). İslam felsefesinde ruh- beden ilişkisi. *Turkish Studies*, 15(6), Art. 6. <http://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.46134>.
- Burger, J. (2016). Kişilik psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri. İ. D. Erguvan Sarıoğlu (Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Cengiz, H., & Çarıkcı, İ. H. (2019). Materyalist ve spiritüalist dünya görüşlerinin otantik tutum ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), Art. 3. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/53005/704764>.
- Çabuk, O. C. (2018). Terk edilmiş bir çocuğu anlamak: bir vaka örneği. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(3), 40-48. <https://doi.org/10.31682/ayna.470624>.
- Çakmak, M. (2019). Tasavvufi eğitimde kişilik gelişimi ile günümüz kişisel gelişiminin karşılaştırılması [Yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çayır, C. (2014). Ergenlerin dini inanç, şüphe ve dini tutumları üzerine bir araştırma. *Bilimname* 27 (2), 59-88. <https://bilimname.erciyes.edu.tr/sayilar/201402/20140203.pdf>.
- Çinici, M., & Kızılgeçit, M. (2021). İnanç eğilimi: monoteizm (tek tanrı inancı) ölçeği. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(20). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gifad/issue/64106/900961>.
- Demirci, E. (2014). Ahlaki olgunluk ve dindarlık arasındaki ilişki [Doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergezen, E. (2004). Günümüz ateistlerinde hayatı anlamlandırma [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Flew, A. (2016). Yanılmışım tanrı varmış. Profil Yayınları.
- Freud, S. (2019). Totem ve tabu. K.Şipal (Çev.). Say Yayınları

- Göcen, G. (2014). Şükür pozitif psikolojiden din psikolojisine köprü. DEM Yayınları.
- Gülfil, D. (2018). Psikolojik açıdan ateizm: nitel bir çalışma [Doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güleç, Y. (2021). Depictions of god in the drawings of german-muslim children. *Journal of Religion in Europe*. 14. 106-132. 10.1163/18748929-20211501.
- Güler, Ö. Tanrı'ya yönelik atıflar, benlik algısı ve günahkarlık duygusu (yetişkin örneklem) Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günaydın, F. (2017). İmam hatip liselerinde inanç soru(n)ları. içinde din karşıtı çağdaş akımlar ve deizm (ss. 321-335). Ensar Yayınları.
- Gündoğar, H., & Yürgüç, M. S. (2019). Deizm bağlamında ortaöğretim okullarında inanç algısı - Adıyaman örneği. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), Art. 11. 10.17859/pauifd.1204510.
- Güney, S. (2008). Davranış bilimleri. Nobel Yayıncılık.
- Güven, A. (2022). Sanal pagan topluluklarda inancın inşası. O. Aydın, H. Abacı, İ. Şimşek, G. Şenyayla, M. Yazıcı, Y. Bostan, M. M. Göksün, H. Kılıç, H. Torak, H. Demir (Ed.). 21. yüzyılda gençlik ve inanç eğilimleri içinde. *İlahiyat*, 261-289.
- Hacıkeleşoğlu, H., & Karaca, F. (2021). Ebeveyn tutumlarının tanrı tasavvuru ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53, 195-236. <https://doi.org/10.21054/deuifd.895310>.
- Harmon, J. S. (2019). Religious conversion to educated atheists to christianity in six contemporary western countries. [Doktora tezi]. The University of Birmingham.
- Hood, Ralph W., Spilka, Bernard, Hunsberger, Bruce & Gorsuch, Richard (2004). Dini gelişim kuramları. Karacoşkun, M. Doğan (Çev.). *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. IV (4), 205-221.
- Hökelekli, H. (1996). *Din Psikolojisi*. TDV Yayınları.
- Kanaatlı, H. (2011). *Dünya dinleri ve inanç mezhepleri*. Evrensel Değerler Yayıncılık.
- Kandemir, S. (2021). Lise öğrencilerinde din dışı yönelim: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 230-256. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.950718>.
- Kandemir, S. (2022). Lise öğrencilerinde ateizm ve deizm eğilimi üzerine bir araştırma (Konya örneği) [Doktora tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karşı, N. (2020). Beş faktörlü kişilik yapısı ve dindarlık. N. Gencer & M. Cengil (Ed.). *Dindarlık, Kişilik ve Ruh Sağlığı* içinde. Çamlıca Yayınları.

- Keysar, A., & Navarro-Rivera, J. (2013). A world of atheism: global demographics. The Oxford Handbook of Atheism içinde. Oxford University Press.
- Kırılmaz, H. & Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve postmodernizm süreçlerinin tüketim kültürüne yansımaları. *İnsan ve İnsan*, 3 (8), 32-58. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.280014>.
- Kirkpatrick, L. A. (2005). Attachment, evolution and the psychology of religion. The Guilford Press.
- Köknel, Ö., Özüğurlu, K., & Bahadır, G. A. (1993). Davranış bilimleri. İÜTF.
- Krueger, J. (2013). The road to disbelief: a study of the atheist de-conversion process. *Journal of Undergraduate Research*, 16. <https://www.uwlax.edu/globalassets/offices-services/urc/jur-online/pdf/2013/krueger.julie.soc.pdf>.
- Kulaksızoğlu, A. (2005). Ergenlik psikolojisi. Remzi Kitabevi.
- Kurt, A. (2008). İslam ve geri kalmışlık sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (Sy 2). 17(2), Art. 2. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143724>.
- Lang, J. (2013, Temmuz 10). Bir matematik profesörünün ateistlikten, islam'a dönüş hikayesi. [Video paylaşım sitesi]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=bLQ6pCDIKXg>.
- Langston, J., Powers Albanesi, H., & Facciani, M. (2019). Toward faith: a qualitative study of how atheists convert to christianity. *Journal of Religion & Society*, 21, Art. 21. <https://www.semanticscholar.org/paper/Toward-Faith%3A-A-Qualitative-Study-of-How-Atheists-Langston-Albanesi/f4cb88dda2bf28b67873bf2643b1def8abf325f5>.
- MAK Danışmanlık. (2020). Türkiye Geneli Gençlik Araştırması. <https://www.makdanismanlik.org/mak-danismanlik-genclik-arastirmasi/> 25.10.2022.
- Martin, M. (1990). Atheism is a philosophical justification. Temple University Press.
- Maraş, İ. (2019). Günümüz Türkiye'sinde deizm iddiaları ve bununla mücadelede islam felsefesinin rolü. İ. Maraş, İ. Erdoğan (Ed.). *Günümüz Gençliğinin Zihin Problemleri* (s.19-34) içinde. Kitap Dünyası Yayınları 19-34.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). İnanç psikolojisine giriş. Çamlıca Yayınları.
- Miller, P.H. (2017). Gelişim psikolojisi kuramları. Z. Gültekin. (Çev.). İmge Kitabevi.
- Myers, D.G., Dewall, C.N. (2016). Psikoloji. A. D. Batıgün. (Çev. Ed.). Palme Yayıncılık.
- Oktay, M., & Lokmanoğlu, A. Ş. (2020). Üniversite öğrencilerinde tanrı algısı ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (73), Art. 73. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/investigation-of-the-relationship-between-god-perception-and-personality-traits-in-university-students.pdf>.
- Özkarapınar, Y. (2000). Psikolojinin kavramsal yapısı. Ötüken Yayınları.

- Öztürk, İ. (2015). Gordon allport'un din anlayışı [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Peker, H. (2003). Din psikolojisi. Çamlıca Yayınları.
- Perşembe, E. (2003). Modernlik ve postmodernlikte din problemi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (14-15), 159-181. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuifd/issue/20302/215522>.
- Schnell, T., & Keenan, W. J. F. K. (2011). Meaning-making in an atheist world. *Archive for the Psychology of Religion*, 33, 55-78. 10.1163/157361211X564611.
- Sevi, E. S. (2009). Psikobiyolojik kişilik modeli ve beş faktör kişilik kuramı: mizaç ve karakter envanteri (tcı) ile beş faktör kişilik envanterinin (5fke) karşılaştırılması [Yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevinç, K. (2017a). Ateizmin boyutları ve tipleri. *İslami İlimler Dergisi*, 12(3), 101-132. https://isamveri.org/pdfdrgr/DO2917/2017_3/2017_3_SEVINCK.pdf.
- Sevinç, K. (2017b). İnançsızlık psikolojisi. Çamlıca Yayınları.
- Silver, C. F., Coleman III, T. J., Hood Jr., R. W. & Holcombe, J. M. (2014). The six types of nonbelief: a qualitative and quantitative study of type and narrative, *Mental Health, Religion & Culture*, 17 (10), 990-1001. <https://doi.org/10.1080/13674676.2014.987743>.
- Sinanoğlu, M. (2000). İlhâd. TDV Yayınları.22, 90-92.
- Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (2), Art. 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/34503/424695>.
- Şentepe, A., & Güven, M. (2015). Kişilik özellikleri ve dindarlık ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17 (31), Art. 31. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.219893>.
- Şimşek, S. (2018). Ortaöğretim öğrencileri arasında yaygınlaşan ateizm ve deizm düşüncesini önlemede din eğitiminin önemi [Yüksek lisans tezi]. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarhan, N. (2012). İnanç psikolojisi. Timaş Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2020). Teizm ateizm tanrıtanımazlığın felsefi boyutları. İz Yayıncılık.
- Topaloğlu, A. (2019). Ateizm çıkmazı. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tunçay Son, G. Y. & Bulut, M. (2016). Yaşam tarzı olarak vegan ve vejetaryenlik. *International Journal of Human Sciences*,13(1), 830-843. <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/3614>.

- Turan, Y. & Kar, S. (2022). Günümüz gençlerinin dine bakışı: dışlayıcılık ve çoğulculuk bağlamında tecrübi bir araştırma. O. Aydınlı, H. Abacı, İ. Şimşek, G. Şenyayla, M. Yazıcı, Y. Bostan, M. M. Göksün, H. Kılıç, H. Torak, H. Demir (Ed.). 21. Yüzyılda Gençlik ve İnanç Eğilimleri (s.629-670) içinde. İlahiyat.
- Tüzer, A. (2015). Postmodernizm ve Tanrı'nın ölümü: öznenin arkeolojisi üzerine bir deneme. Milet ve Nihal, 19 (2), 73-124. <https://doi.org/10.17131/milelnihal.88806>.
- Ünverdi, M. (2020). Din karşıtı yayınlar ve gençlerde ateistik eğilimin nedenleri. İlahiyat Akademi, 12, 145-182. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilak/issue/58981/737779>.
- Vetter, G. B., & Green, M. (1932). Personality and group factors in the making of atheists. The Journal of Abnormal and Social Psychology, 27 (2), Art. 2. <https://doi.org/10.1037/h0075273>.
- Vitz, P. (2013). Faith of the fatherless the psychology of atheism. Ignatius Press.
- Wantini & Suyatno (2019). Early childhood interpretation on religi3n. The European Educational Researcher, 2 (1), 35-48. <https://doi.org/10.31757/euer.213>.
- Wong, L. F. (2006). From atheists to evangelicals: the Christian conversion experiences of mainland Chinese intellectuals in the united states of America. Doctoral dissertation. TEC Publications.
- Yavuz, K. (2013). Günümüzde İnancın Psikolojisi. Boğaziçi Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. T. (2020a). İbn sînâ'da ruh-nefs kavramı ve ruh kasidesi bağlamında ruhun bedenle olan münasebeti. Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi, 11 (2), Art. 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mesned/issue/58873/825721>.
- Yıldırım, E. T. (2020b). İslam felsefesinde ibadetler ekseninde dindarlık. Darulfunun İlahiyat, 31 (2), Art. 2. <https://doi.org/10.26650/di.2020.31.2.0010>.
- Yıldırım, E. T. (2022). İslam felsefesi ve modern psikolojide ölüm korkusu. Emin Yayınları.
- Yılmaz, F. (2020). Genç yetişkinlik. Ş. A. Satıcı (Ed.) Gelişim Psikolojisi Doğum Öncesinden Ölümüne (s. 253-311) içinde. Nobel yayınları.
- Zavalsız, Y., & Şahin, E. (2018). Ateist ve deistlerin din algısı: üniversite öğrencileri üzerine psiko-sosyolojik bir araştırma. Journal of History Culture and Art Research, 7 (2), 567-599. [10.7596/taksad.v7i2.1425](https://doi.org/10.7596/taksad.v7i2.1425).

Extended Abstract

Studies on belief and unbelief are among the important topics of the psychology of religion. Especially today, some studies show that curiosity and tendencies related to disbelief such as atheism and agnosticism have gained popularity among adolescents and young individuals. One of the most important reasons for this situation is the rapid increase in information and communication networks. The easy accessibility of information allows people to conduct research topics that they are curious about. The subject of this study is to examine the factors related

to the tendency towards belief or disbelief. For this purpose, the factors of turning from theism to atheism and from atheism to theism were investigated.

In the research, situation analysis was applied. An interview was conducted with a participant who turned from atheism to theism. In addition, the participant's research and social media comments were examined.

According to the analysis, it was determined that the participant was primarily brought up in a democratic, educational, secular, and faithful family environment. It has been revealed that his social environment has shaped his approach to religion with the formation of his analytical thinking and innovative personality.

The participant stated that he did not question religion much during adolescence. According to him, adolescence is not a healthy period to think about religion. In fact, according to him, most people do not have the time and opportunity to question matters such as belief due to their living conditions. The participant began to question his beliefs during his young adulthood when he started his master's degree. In these years, he turned to the idea of atheism. It can be said that sharing his thoughts in parallel with the idea of atheism on social media platforms is aimed at intellectual atheism.

The participant's research on different religions during the doctorate period affected his views. He stated that he moved away from atheism after this period and that he now believed in God.

However, he stated that his belief in God was influenced by Hinduism. It has been determined that he moved away from contemptuous and rejecting attitudes toward notions about religions when he was an atheist. On the contrary, he stated that religious culture is the arguments produced by people and is very valuable and that he tries to make the practices in Islamic culture as much as possible. The participant does not consider himself a Muslim; expresses himself freely. Although the participant's thoughts seem closer to deism, he does not express himself as a deist. However, the fact that he considers religions as valuable accumulations revealed by people rather than being divine shows that his views are close to deism. However, he sees the rituals of religions as valuable and states that he tries to practice them. The fact that the participant, who is in his thirties, is open to learning and innovation gives the impression that his views may change, but that he is in a state of cycle transformation because he stated that even his character is not fixed.

As a result, the participant's environment, his personality, the sources he read, and the places he traveled effectively shaped his thoughts. In addition, his scientific studies led him to the idea that many phenomena, including beliefs, should be approached with a scientific method. Accordingly, it can be said that intellectualism can lead to atheism as well as to faith. Based on the participant's more tolerant approach towards people's beliefs and living things, he may conclude that a change in belief also changes one's perspective on life. In future studies, comparative studies can be made in terms of belief-unbelief and personality. As a result of the research findings, it has been determined that there are different factors related to disbelief or the tendency to believe. These include personal characteristics, environment, research/reading, and education. It has been revealed that intellectual research, especially with personal characteristics, is effective on belief and disbelief.